

**MUSO TOSHMUHAMMAD O'G'LI OYBEKNING HAYOT VA IJOD
YO'LLARI****Ismoilov Muhammadismoil Yunusjon o'g'li**

ANNOTATSIYA Ushbu maqolada o'zbek adabiy tanqidchiligi muammolari, Oybek va uning tanqidchilikdagi faoliyati, Oybek ilmiy qarashlarining o'zbek adabiyotshunosligida o'rganilishi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Tanqidchilik, ilmiy-tanqidiy faoliyat, Oybekning badiiy-estetik qarashlari, sotsialistik realizm, o'zbek adabiy tanqidchiligi, munaqqid tahlili, davrlashtirish.

ABSTRACT This article talks the problems of Uzbek literary criticism, Oybek and his work in criticism, the study of Oybek's scientific views in Uzbek literary studies.

Keywords: Criticism, scientific and critical activity, Oybek's artistic and aesthetic views, socialist realism, uzbek literary criticism, a critic's analysis, periodization.

Sho'ro davri o'zbek adabiyotining rivojiga salmoqli hissa qo'shgan ulug' adib, shoir, olim, jamoat arbobi Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek 1905 yili Toshkent shahrida bo'zchi oilasida dunyoga keldi. Oldin o'rta maktabda, 1922-1925 yillarda esa Toshkent pedtexnikumida ta'lim oldi. So'ngra O'rta Osiyo Davlat dorilfununida ijtimoiy fanlar fakultetida o'qishni davom ettirdi. Leningraddagi Plexanov nomidagi Xalq xo'jaligi institutida tahsil oldi. 1930 yili O'rta Osiyo Davlat dorilfununini tugatib, Oliy maktablarda siyosiy iqtisoddan dars berdi.

Oybek adabiyotga 1926 yili chop etilgan «Tuyg'ular» she'riy to'plami bilan kirib keladi. Shoirning «Dilbar davr qizi» (1931), «O'ch» (1932), «Baxtigul va Sog'indiq» (1933), «Temirchi Jo'ra» (1933) poyemalari o'z davrining she'riy solnomalaridandir. Uning yigirmadan ortiq dostonlari bo'lib, tarixiy, zamonaviy va xorijiy mavzularda yaratilgan.

O'zbek xalqining 1916 yilgi milliy ozodlik qo'zg'oloni yozuvchining «Qutlug' qon» (1940) romanida zo'r mahorat bilan realistik ifodalangan. Adibning ikkinchi yirik tarixiy asari «Navoiy» (1944) romanidir. Oybek bu romanda o'zbek adabiyotida birinchi bo'lib, ulug' shoir va mutafakkir Alisher Navoiy obrazini yaratdi. Uning «Oltin vodiya shabadalar» (1949) asarida xalqimizning urushdan so'nggi davr yaratuvchilik mehnati, «Quyosh qoraymas» (1958) romanida Ulug' Vatan urushida erishilgan g'alaba aks ettirilgan. Adibning «Ulug' yo'l» (1967) asari esa «Qutlug' qon» romanining mantiqiy davomi bo'lib, unda yozuvchi milliy ongning shakllanishini mahorat bilan ko'rsata olgan.

Oybek 1949 yilda Pokistonga sayohat qildi. Adib Pokiston hayotini, fikr va tuyg'ularini, kurash va intilishlarini «Pokiston xotiralari» ocherklarida, qator she'rlarida, «Zafar va Zahro», «Haqgo'ylar» dostonlarida, nihoyat «Nur qidirib» povestida tasvirladi.

Adibning avtobiografik povesti «Bolalik» 1963 yilda yaratildi. Qissaning bosh qahramoni yosh Muso ya'ni Oybekning o'zidir.

Oybek iste'dodli shoir, yirik nosir bo'libgina qolmay, mashhur olim, davlat va jamoat arbobi, publitsist tanqidchi va tarjimon hamdir. O'zbek kitobxoni Pushkinning «Yevgeniy Onegin», Lermontovning «Maskarad» asarini, antik Rim adabiyoti namunalarini, arman eposi «Sosunli Dovud»ni Oybek tarjimasida o'qishga muyassar bo'lgan.

Oybek 1943 yilda O'zbekiston Fanlar Akademiyasining haqiqiy a'ziligiga saylandi va 1950 yilgacha Akademiyada ijtimoiy fanlar bo'limining raisi lavozimida ishladi. U yuqori malakali filologlar tayyorlashga katta hissa qo'shgan ustozdir.

Ulkan adib «Navoiy» romani uchun Ittifoq Davlat mukofoti laureati bo'ldi, bir necha orden va medallar bilan taqdirlandi. U O'zbekiston xalq yozuvchisi, Hamza nomidagi Respublika Davlat mukofoti sovrindori ham bo'lgan. Yozuvchining asarlari o'zbek adabiyotining jahon aro shuhratini yanada oshirdi. Ustoz mahorati yosh yozuvchilar uchun ijod dorilfununiga aylandi. Oybekning o'lmas asarlari ma'naviy xazinamizdan mangu o'rin oldi va umumxalq mulki bo'lib qoldi. Uning eng yaxshi asarlari jahon adabiyoti xazinasiga ham kirgan. Oybek 1968 yil 1 iyulda 63 yoshida vafot etdi. Vafotidan so'ng uning 20 jildlik to'la asarlari majmuasi nashr etildi.

XX asr o'zbek adabiyotining rivojiga salmoqli hissa qushgan ulug' adib, shoir, olim, jamoat arbobi Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek 1905 yil 10 yanvarda Toshkent shahrida bo'zchi oilasida dunyoga keldi. Oldin o'rta maktabda, 1922-1925 yillarda esa Toshkent ta'lim va tarbiya texnikumida ta'lim oldi. So'ngra O'rta Osiyo Davlat dorilfununining ijtimoiy fanlar fakultetida tahsil ko'rdi. 1930 yili O'rta Osiyo Davlat dorilfununini tugatib, oliy maktablarda siyosiy iqtisoddan dars berdi.

Oybek mohir shoir bo'lgani kabi yetuk romannavis ham edi. U yaratgan «Qutlug' qon», «Navoiy», «Ulug' yo'l», «Oltin vodiya shabadalar», «Quyosh qoraymas» kabi epik polotnolar o'zbek realistik romanchiligi taraqqiyotida muhim bir davrni tashkil etadi.

O'zbek xalqining 1916 yilgi milliy-ozodlik qo'zg'oloni yozuvchining «Qutlug' qon» (1940) romanida zo'r mahorat bilan realistik ifodalangan bo'lsa, «Navoiy» (1944) romanida o'zbek adabiyotida birinchi bo'lib, ulug' shoir va mutafakkir Alisher Navoiy obrazini yaratdi. Uning «Oltin vodiya shabadalar» (1949) asarida xalqimizning urushdan so'nggi davr yaratuvchilik mehnati, «Quyosh qoraymas» (1958) romanida ikkinchi jahon urushi fojialari o'z ifodasini topgan. Adibning «Ulug'

yo‘l» (1977) asari esa «Qutlug‘ qon» romanining mantiqiy davomi bo‘lib, unda yozuvchi xalq milliy ongining shakllanishini ko‘rsatishga intilgan.

Oybek 1949 yilda Pokistonga sayohat qilgan. Adib qardosh xalq hayotini, fikr va tuyg‘ularini, kurash va intilishlarini «Pokiston xotiralari» ocherklari, qator she‘rlari, «Zafar va Zahro», «Haqgo‘ylar» dostonlarida, nihoyat, «Nur qidirib» qissasida tasvirlagan.

Adibning avtobiografik qissasi «Bolalik» 1963 yilda yaratilgan. Qissaning bosh qahramoni yosh Muso, ya‘ni Oybekning o‘zidir.

Oybek iste‘dodli shoir, yirik nosir bo‘libgina qolmay, mashhur olim, publitsist, tanqidchi va tarjimon, davlat va jamoat arbobi hamdir. O‘zbek kitobxoni Pushkinning «Yevgeniy Onegin» she‘riy romani, Lermontovning «Maskarad», Molerning «Tartyuf» dramalari, shuningdek, antik adabiyoti namunalarini Oybek tarjimasida o‘qishga muayassar bo‘lgan.

Oybek 1943 yilda O‘zbekiston Fanlar akademiyasiga haqiqiy a‘zo etib saylangan va 1950 yilgacha akademiyada ijtimoiy fanlar bo‘limining raisi lavozimida ishlagan. U yuqori malakali filologlar tayyorlashga katta hissa qo‘shgan ustozdir.

O‘zbekiston xalq yozuvchisi (1965), Hamza nomidagi Respublika Davlat mukofoti sovrindori unvonlariga sazovor bo‘lgan.

Yozuvchi asarlari o‘zbek adabiyotining jahonlararo shuhratini yanada oshirdi. Ustoz mahorati yosh yozuvchilar uchun ijod dorilfununiga aylandi. Oybekning o‘lmas asarlari ma‘naviy xazinamizdan mustahkam o‘rin oldi va umumxalq mulki bo‘lib qoldi.

Oybek 1968 yil 1 iyulda 63 yoshida vafot etgan. Vafotidan so‘ng uning 20 jildlik to‘la asarlari majmuasi nashr etilgan. «Buyuk xizmatlari uchun» ordeni bilan taqdirlangan (2001).

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Shu bilan birga Oybekning adabiy-tanqidiy qarashlarini ham tahlilga tortadi. Olimning “Hayotiylik bezavol mezon” (1985) kitobidan o‘rin olgan “Quyoshdek yashagan ichdagi sevgi” nomli maqolasida Oybekning ijodiy va ilmiy faoliyati o‘rganiladi. Maqola nomini uning she‘rlaridan biridagi dilbar misradan oladi. Sababi Oybekning adabiyotga, ijodga bo‘lgan mehri uning qalbida quyoshdek yashagan edi. Faqat Oybekkagina xos bo‘lgan uslub, mahorat munaqqid e‘tiborini tortadi va o‘z fikrlarini adibning hatto ilmiy maqola yozishda ham badiiylik va ilmiylikni uyg‘unlashtira olgani bilan isbotlaydi. So‘ngra shunday xulosaga keladi: Ilmiy maqolani bu qadar badiiy chechaklar bilan bezash, yozilayotgan masalani, hodisotni suratlashtirish, jonlantirish, tanqidiy ishni ham imkonicha badiiy asar yanglig‘ o‘qimishli qilish, mantiqiy va obrazli fikrlash orasida hukm surmish sarhadlarni ajib bir ustalik bilan yoritib, yozayotgan maqolasi to‘qimasiga ifor tuyg‘ularini singdirib yuborish olim Oybek uslubiga xos bo‘lgan fazilatlardan biridir.

Munaqqid ta'kidlab o'tganidek, Oybekning ilmiy ishlari va adabiy-tanqidiy maqolalari xuddi badiiy asardek ehtiyoj farzandlari, zarurat hosilasi sifatida maydonga keldi.

Oybekning qirq olti yoshida og'ir va bir umrli xastalikka yo'liqqanida, shunday ijodiy kuchga to'lgan edi. Ammo xastalik uning tiliga kishan solib, o'ng qo'lidagi qalamni bir umrga tortib oldi. Oybek ko'pgina asarlarini, jumladan, "Bolalik" qissasini ham oila a'zolariga aytib yozdirdi. Oybekning "Bolalik" qissasi estetik janrda yozilgan. Asarda bosh qahramonning biografiyasi xalq hayoti, davr hodisalari, ijtimoiy o'zgarishlar bilan uzviy bog'liq holda tasvirlangan.

Qissada bosh qahramon Musaboyning biografiyasini hikoya qilish orqali o'sha yillardagi xalq hayotining keng haqiqiy manzarasi chizilgan.

Oybek bu qissani yozish bilan birga o'zining bolalar dunyosini, kichkintoylar psixologiyasini qanchalik chuqur bilishini namoyish etadi. Chunki bu asarda bolalar xarakteri va psixologiyasining turli xil, hatto ba'zan ko'z ilg'amas darajada nozik bo'lgan murakkab tomonlari ham mohirlik bilan ochib berilgan.

Oybek xalq tili boyligini ruhini mukammal bilgan va ulardan ustalik bilan foydalana oladigan san'atkor bo'lganligi uchun ham "Bolalik"ning tili shirali, sodda va ravon ekanligini mohirona ifodalagan. Asar tilining bu fazilati, eng avvalo adibning tabiiylikni ta'minlashi bilan o'lchanadi.

Ustoz Oybek har bir asarida xalqimiz taraqqiyoti tarixidagi xarakterli davrni qalamga oladi. Uni butun murakkabligi bilan juda haqqoniy ifodalaydi. Natijada ko'p qirrali ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotimiz munavvar ko'zgu sifatida namoyon bo'ladi.

"Bolalik" asari yozuvchining bolalik davriga to'g'ri kelgan. XX asr boshlaridagi Turkiston hayoti, Toshkent hayoti hikoya qilinadi. Bu masalaning bir tomoni. Ikkinchidan, Oybek o'zi tug'ilib o'sgan muhit kartinalarini chizadi. Shuning uchun unda ham shahar, ham qishloq hayoti, bolalar o'yinlari, ota-onalari va boshqa yaqinlari mashg'ul bo'lgan kosibchilik mashg'ulotlari hikoya qilingan. Binobarin, ana shu hayotni ifoda etuvchi so'zlar va atamalar keng o'rin olganligi uchun ham "Bolalik" qissasining tili Oybekning boshqa asarlaridan farqlanadi. Buning sabablari, eng avvalo, unda hikoya qilinayotgan odamlar hayoti, voqealar, joylar bilan bog'liq. Asar avtobiografik xarakterda bo'lgani tufayli tasvir etilayotgan voqealar yosh Musoning oilasi, oiladagi yaqin kishilari, qarindosh urug'lari, mahalladoshlari, tanish-bilishlari, birga o'qiydigan va o'ynaydigan jo'ralar hayoti, ular yashaydigan, umrguzaronlik, tirikchilik qiladigan Toshkent dahalari, guzarlari, mahallalari, bozorlari, ko'chalari, atrof qishloqlar, ularda yashaydigan kishilar va ularning kasbi bilan bog'liq so'zlar, iboralar, maqollar asosiga qurilgan.

XULOSA (Conclusion)

Oybek ilmiy faoliyatini o'rganish bo'yicha olib borilgan ishlar, tadqiqotlar ayrim

yoritilmagan jihatlarni ochdi. Adibning badiiy-estetik qarashlari turkumlarga bo‘lindi va unga ko‘ra Oybek ijodini o‘rganishda yangicha yo‘nalishlar aniqlandi. Tajribali adabiyotshunoslar, taniqli munaqqidlar o‘z izlanishlarida adib ijodiga oid bir qancha yangiliklarni aniqlashdi, boshlab qo‘yilgan ishlarni to‘liq o‘rganib adabiyot olamiga taqdim etishdi. Ularda Oybekning turli yo‘nalishlardagi ijodiy merosi o‘rganiladi. Oybek dahosini kashf etish, ba’zi o‘rganilmagan masalalar bo‘yicha izlanishlar bundan keyin ham davom etadi degan umiddamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mahmudov N. Va boshq. O‘zbek tilining mazmuniy sintaksisi. T.,1991.
2. Mahmudov N. Nurmonov A. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi (sintaksis). T.: O‘qituvchi, 1995.
3. Mahmudov N. Kesimning gapdagi maqomi. //O‘zbek tili va adabiyoti. -T., 2009 №1.B. 44-55
4. Nurmonov A. Gap haqida sintaktik nazariyalar. -T., 1988.
5. Rixsiyeva G. Metafora haqidagi diss. Avtoreferati.
6. Qurbonova M. O‘zbek tilshunosligida formal-funksional yondashuv va soda gap qurilishining talqini: Filol. fanlari d-ri dis... avtoref. - T., 2001. - 48 b.
7. G‘ulomov A. Asqarova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. -T.: O‘qituvchi, 1987.
8. <http://www.edu.uz/>
9. <http://ziyo.edu.uz/>